

II. SOCIALINIO DARBO TEORIJA IR PRAKTIKA

ELEKTRONINĖS ŽINIASKLAIDOS FORMUOJAMI PROBLEMINĖS ŠEIMOS STEREOTIPAI

Doc. Dr. Jolanta Pivorienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4714
Elektroninis paštas sdk@mruni.eu

Giedrė Bilbokaitė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4714
Elektroninis paštas sdk@mruni.eu

*Pateikta 2012 m. rugsėjo 11 d.
Parengta spausdinti 2012 m. lapkričio 15 d.*

Santrauka

Mes gyvename visuomenės informavimo priemonių sukurtoje aplinkoje, kurią išivaizduojame esant realiu gyvenimu. Kiekvienas individas yra laisvas rinktis, kokią informaciją priimti ir kaip ją vertinti, tačiau tenka pripažinti, kad neretai atsitinka taip, jog tas pats faktas yra nušviečiamas skirtingai ir kelia abejonių visa su juo susijusi informacija. Per žiniasklaidos priemones nebepranešinėjama apie tikrovę, priešingai – pra-

nešinėjant kuriama tikrovė (Pruskus, 2007). Norint išmokti tinkamai vertinti didelius informacijos srautus, kurie mus pasiekia kiekvieną dieną, būtina analizuoti ne tik pačią žiniasklaidos struktūrą ar jos veiklos principus, bet ir kuriamus stereotipus bei jų daromą įtaką visuomenei, ypač lengvai pažeidžiamoms grupėms, tokioms kaip probleminė šeima. Tai suponuoja atlikto tyrimo ir jo pagrindu parengto straipsnio reikšmingumą. Šiame straipsnyje siekiama, taikant anketinės apklausos ir turinio analizės metodus, atskleisti, kokie probleminės šeimos stereotipai vyrauja elektroninėje žiniasklaidoje.

Apibendrinami anketinės apklausos duomenis galime teigti, jog respondentai dažniausiai lankosi internetiniame naujienų portale „delfi.lt“ ir skaito publikacijas, susijusias su „visuomenės aktualijomis“. Apklaustųjų nuomone, informaciniuose portaluose pateikiamos publikacijos turi įtakos formuojant visuomenės nuomonę, o probleminė šeima yra antra pagal dažnumą (po alkoholi ir kitas svaiginamąsias medžiagas vartojančių asmenų) socialinė grupė, apie kurią respondentai publikacijų randa dažniausiai. Tiriamieji mano, jog informaciniuose portaluose pateikiami rašiniai apie šią socialinę grupę dažniau turi neigiamą atspalvį ir kuria stereotipus visuomenėje. Populiariausi egzistuojantys probleminių šeimų stereotipai internetiniuose naujienų portaluose, yra: „šeimos gyvena nepritekliuje“, „kyla daug problemų su teisėsauga“, „šeimos nariai girtauja ir kitaip svaiginasi“, „vienas arba abu tėvai neturi nuolatinio darbo“, „vaikai yra neprižiūrimi“. Išanalizavus informacinio naujienų portalo „delfi.lt“ mėnesio publikacijas paaiškėjo, jog iš 1217 rašinių 27 rašoma apie problemines šeimas. Šiuose straipsniuose buvo identifikuoti tokie dažniausiai randami stereotipai: „šeimose visada smurtaujama“, „šeimos nariai girtauja bei kitaip svaiginasi“ ir „vaikai neprižiūrimi“. Tyrimas atskleidė, jog respondentų išsakyta nuomonė anketinės apklausos metu iš dalies sutampa su informaciniame naujienų portale „delfi.lt“ pateiktų publikacijų turiniu.

Reikšminiai žodžiai: elektroninė žiniasklaida, stereotipai, probleminė šeima.

Įvadas

Problemėse šeimose, dar vadinamose socialinės rizikos šeimomis, susiduriama su įvairių socialinių problemų deriniais. Dažnai apie šių šeimų problemas sužinome iš žiniasklaidos, kuri įvairiais šaltiniais perduoda informaciją. Žiniasklaidos kuriamas probleminės šeimos įvaizdis visuomenėje gali formuoti stereotipus. Jie ištvirtina visuomenės pasąmonėje ir kuria barjerus tarp grupių visuomenėje (Pruskus, 2008). Reikėtų pabrėžti, jog vienos nuomonės apie priežastis, lemiančias paprasto teiginio vertybę stereotipu, nėra. Tačiau tokie autoriai kaip, pavyzdžiui, Ulfkotte (2003), Giddens (2000) išsamiai analizuodami stereotipus pabrėžia, kad žiniasklaida yra viena iš pagrindinių stereotipų kūrimo priemonių, ženkliai veikianti visuomenę. Ulfkotte teigia (2003), kad oficialųjį mūsų portretą kuria spauda, radijas ir televizija. Mes gyvename visuomenės informavimo priemonių sukurtose aplinkose, kurią įsivaizduojame esant realiu gyvenimu. Kiekvienas individas yra laisvas rinktis, kokią informaciją priimti ir kaip ją vertinti, tačiau tenka pripažinti, kad neretai atsitinka taip, jog tas pats faktas yra nušviečiamas skirtingai ir kelia abejonių visa su juo susijusi informacija. Per ži-

niasklaidos priemonės nebepranešinėjama apie tikrovę, priešingai – pranešinėjant kuriama tikrovė (Pruskus, 2007). Norint išmokti tinkamai vertinti didelius informacijos srautus, kurie mus pasiekia kiekvieną dieną, būtina analizuoti ne tik pačią žiniasklaidos struktūrą ar jos veiklos principus, bet ir kuriamus stereotipus bei jų daromą įtaką visuomenei, ypač lengvai pažeidžiamoms grupėms, tokioms kaip probleminė šeima. Tai suponuoja atlikto tyrimo ir jo pagrindu parengto straipsnio reikšmingumą.

Socialinių reiškinių analizė Lietuvos žiniasklaidos priemonėse pateikiama įvairiuose kontekstuose: M. Stonkienė (2003) tyrė šeimos modelių ir socialinių lyčių stereotipus paaugliams skirtuose žurnaluose, R. Matkevičienė (2003) analizavo, kokią šeimą rodo Lietuvos televizija, J. Pivorienė, J. Večerskytė (2005) analizavo socialinio darbo įvaizdį interneto svetainėse, S. Mikulionienė, D. Petkevičienė (2006) tyrė senatvės įvaizdžius periodinėje spaudoje. J. Pivorienė (2009) analizavo vaiko kaip viešosios informacijos objekto prezentavimą internetinėje žiniasklaidoje. Tačiau tyrimų, kaip probleminė šeima pristatoma lietuviškoje žiniasklaidoje, stinga. Šio straipsnio *tikslas*: taikant anketinės apklausos ir turinio analizės metodus atskleisti, kokie probleminės šeimos stereotipai vyrauja elektroninėje žiniasklaidoje. *Objektas* – probleminės šeimos stereotipai elektroninėje žiniasklaidoje.

Metodologija. Tyrimas atliktas dviem etapais, kiekviename etape taikant skirtingą duomenų rinkimo metodą. Pirmajame etape anketinės apklausos būdu viešų apklausų portale „publika.lt“ tirta respondentų nuomonė apie žiniasklaidos kuriamus stereotipus. Anketinės apklausos tiriamieji – atsitiktinės atrankos būdu atrinkti vyresni nei 18 metų asmenys, kurie naudojami internetu. Siekiant atsakyti į pagrindinius *tyrimo klausimus*, kokią nuomonę apie problemines šeimas formuoja interneto naujienų portalai, taip pat ar pateikiama informacija kuria stereotipus visuomenėje, buvo sudarytas klausimynas. Per dešimt kalendorinių dienų į anketos klausimus atsakė ir iki galo ją užpildė 89 pilnamečiai asmenys. Anketavimo būdu surinkti duomenys apdoroti SPSS (19 versija) programa, o gauti rezultatai naudojami nustatant kriterijus informacijos paieškai atrinktame naujienų portale.

Atlikus anketinę apklausą ir išanalizavus gautus atsakymus pereita į antrąjį etapą, kurio metu turinio analizės metodu analizuojamos naujienų portalo „delfi.lt“ vieno mėnesio (2012 01 15–2012 02 15) publikacijos apie problemines šeimas, ieškant stereotipų. Dauguma anketinėje apklausoje dalyvavusių respondentų paprašyti nurodyti Lietuvos informacinį interneto portalą, kuriame lankosi dažniausiai ir skaito naujienas, pažymėjo „delfi.lt“. Naudojantis portalo suteikiama funkcija „archyvas“ apžvelgti straipsniai, publikuoti nuo 2012 m. sausio 15 d. iki 2012 m. vasario 15 d. Per pasirinktą laikotarpį rasta 1217 rašinių, iš jų 27 straipsniuose minimi galimi stereotipai, kurie buvo apibrėžti remiantis anketinės apklausos duomenimis. Šie straipsniai toliau nagrinėti taikant kokybinės turinio analizės metodą.

Siekiant užtikrinti tyrimo etiką, anketinė apklausa buvo anonimiška. Atlikta anketinė apklausa buvo pašalinta iš viešų apklausų portalo „publika.lt“, siekiant apsaugoti duomenis nuo plagijavimo ir trečiųjų asmenų neteisėto naudojimo. Atliekant turinio analizę buvo analizuojami naujienų portalo „delfi.lt“ straipsniai, kuriuose aprašomos probleminės šeimos. Visi rašiniai yra viešai prieinami visuomenei, straipsnyje naudojamas autentiškas, žurnalistų pateikiamas, tekstas, tačiau neminint publikacijose įvardintų vardų ir pavardžių.

Stereotipų samprata

V. Pruskaus (2008) teigimu, stereotipas yra charakteristikų, apibūdinančių žmonių grupę pagal jų elgesį, įpročius ar kitus aspektus, visuma. Stereotipų paskirtis – supaprastinti realybę: „jie yra tokie“. Stereotipų formavimasis pereina trijų etapų procesą, kurio metu sudėtingas objektas suvedamas į schemą ir gerai žinomus požymius. Pirmasis etapas yra sulyginimas, antrasis – sustiprinimas, trečiasis – asimiliacija. Pirmiausia sudėtingas diferencijuotas objektas suvedamas į keletą gerai žinomų požymių – tai priskiriama pirmajam, sulyginimo, etapui. Vėliau išskirstomoms objekto charakteristikoms suteikiamas didelis reikšmingumas, palyginus su tuo, kurį jos turėjo būdamos sudedamuoju visumos elementu – tai antrasis, sustiprinimo, etapas. Galiausiai parenkami „sulyginti“ ir „sustiprinti“ objekto bruožai stereotipui sukurti – tai trečiasis, asimiliacijos, etapas (Pruskus, 2008, cit. O'Chara). Pasak V. Pruskaus (2007), stereotipas susideda iš dviejų komponentų: kognityvinio (pažintinio), užtikrinančio subjekto polinkį visuomenės informavimo priemonių skelbtam žinių įsisavinimui, bei instrumentinio, kuris sukuria gautos informacijos vertinimo kontekstą ir vidinį subjekto pasiruošimą tolesniems veiksams. Vienas didžiausių stereotipų kūrėjų ir skleidėjų yra visuomenės informavimo priemonės. U. Ulfkotte (2003) teigia, jog žiniasklaidos priemonės yra prieinamos vis didesiam skaičiui žmonių, naujienos juos pasiekia akimirksniu ir nereikia laukti „vakaro žinių“, kad būtų gauta informacija.

Elektroninė žiniasklaida

Tradiciskai žiniasklaidai priskiriama periodinė spauda, radijas, televizija, internetas, o bendras jų bruožas yra tai, kad naudojantis techninėmis priemonėmis jos pasiekia plačiąją visuomenę. D. L. Wilcox et al. (2007) skiria šias žiniasklaidos rūšis: spauda (ir kita spausdinta žiniasklaida – lapeliai, informaciniai lankstiniai ir pan.), elektroninė žiniasklaida, audio (radijas, garso įrašai), audiovizualinė (televizija, vaizdo medžiaga, kinas), internetas. S. Livingstone, L. A. Lievrouw (2009) skiria šias elektroninės žiniasklaidos formas: naujienų portalus, internetinę televiziją, elektroninius laikraščius, tinklaraščius. Visos šios formos yra glaudžiai susijusios, nes internetinė televizija ar elektroniniai laikraščiai egzistuoja internete specialiai tam sukurtuose naujienų portaluose, kuriuose, be rašytinių publikacijų, gausu ir vizualinės informacijos. Šiame straipsnyje apibendrintai vartojamas terminas „elektroninė žiniasklaida“, išskiriant vieną iš jos rūšių – internetinius naujienų portalus. Naujienų portalai greitai ir operatyviai informaciją pateikia internetiniuose tinklalapiuose. Dažnai informacijos pateikimas visuomenei vyksta įvykio metu, t. y. žurnalistai dalyvauja kokioje nors konferencijoje ir rašo straipsnį, kurį iš karto skaito žmonės. Vėliau informacija „online“ yra tikslinama, pašalinamos klaidos ir papildoma iliustracijomis (Sparks, 2007). Vėliau tekstas archyvuojamas.

A. Balčytienė (2009) teigia, jog elektroninė žiniasklaida, turėjusi kiek kitokį statusą nei spauda, radijas ar televizija, ilgainiui tapo nacionalinės žiniasklaidos sistemos dalimi Lietuvoje. Šios informacijos terpės išskirtinumą suponuoja ne tik technologinės interne-

to galimybės, bet ir vadybiniai žiniasklaidos verslo sprendimai ir organizacinė naujienu redakcijų kultūra. Autorė taip pat pažymi, jog teoretikai interneto žiniasklaidos projektus dar vadina aktyviąja informacijos laikmena arba terpe (angl. *hyper-medium*). Tuo siekiama atkreipti dėmesį į tai, jog interneto projektai vienu metu egzistuoja ir kaip baigti kūriniai, ir yra nuolat iš naujo perkuriami, nes skaitytojams pateikiama nuorodų į informacijos archyvus, yra galimybės komentuoti ir taip keisti viešai publikuojamą informaciją.

L. Küng et al. (2008) skiria tiek teigiamus, tiek neigiamus elektroninės žiniasklaidos aspektus. Prie teigiamų veiksnių priskiriama tai, kad ji skatina naujausių technologijų vartojimą ir plėtrą, palaiko šalies ekonomiką (t. y. verslo šaka), formuoja šalies įvaizdį. Neigiami veiksniai yra tai, kad elektroninė žiniasklaida pripažįstama esanti galingu ginklu, kuris netinkamai naudojamas gali žlugdyti visuomenę, ji kuria naujas tradicijas ir vertybių skalę taip išstumdamą įprastas normas ir papročius, joje pateikiama informacija ne visada teisinga, ji „kuriama“ siekiant parduoti prekę (TV laidą, žurnalą ir t. t.), žiniasklaida daro neigiamą įtaką jaunimui (daug informacijos apie nusikaltimus, propaguojamas kūno, grožio kultas, skatinama vartotojiška kultūra).

Probleminė šeima

Socialinės rizikos šeimos dar vadinamos probleminėmis šeimomis, tačiau pastarasis apibūdinimas nėra teisiškai pagrįstas, nors mokslinėje literatūroje dažnesnis ir vartojamas kaip sinonimas, be to, laikomas neutralėsnis nei rizikos šeima. Teisiškai socialinės rizikos šeima apibrėžiama kaip tokia, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba) (LR socialinių paslaugų įstatymas, bendrosios nuostatos, 2006).

I. Leliūgienė (2002) teigia, kad tai šeimos, kuriose socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Pasak autorės, rizikos veiksniai, kurie lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą, santykinai galima skirstyti į dvi grupes:

- šeimos struktūros ypatumus: nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba lėtinėmis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys / nariai yra įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir yra socialinės adaptacijos procese; taip pat asmenys, priklausantys kokiam nors socialinės rizikos grupei;
- šeimos narių tarpusavio sąveikos problemas: bendrų visuomeninio gyvenimo ir buitinių interesų ir tikslų nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, šiurkštūs ir žiaurūs santykiai su artimaisiais.

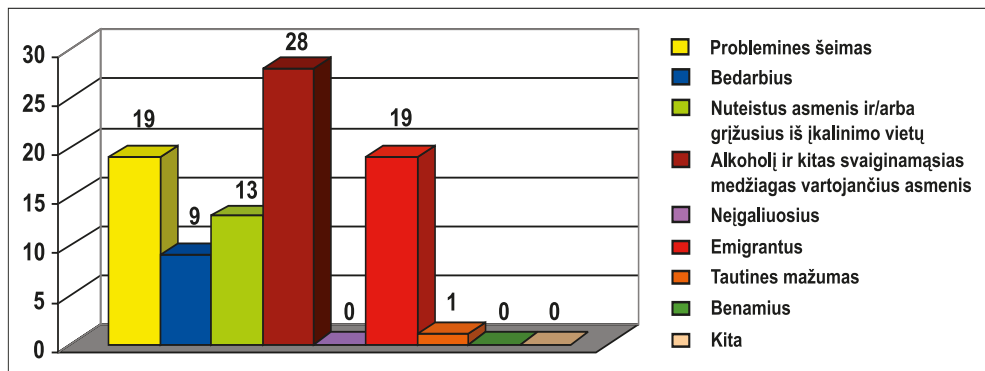
Abiem atvejais šeima tampa pažeidžiamesnė, jautriau reaguoja tiek į vidinius, tiek į išorinius veiksniai.

Respondentų požiūris į elektroninės žiniasklaidos formuojamus probleminių šeimų stereotipus

Anketinė apklausa pradėta nuo bendresnio pobūdžio klausimų ir palaipsniui perėita prie tyrimo objekto – probleminių šeimų stereotipų.

Respondentų buvo klausama, ar informaciniuose portaluose pateikiami straipsniai turi įtakos formuojant skaitytojo nuomonę apie tam tikras socialines grupes, reiškinius, situaciją šalyje. Gauti rezultatai atskleidė, jog 80 respondentų mano, kad lietuviškuose naujienų portaluose pateikiami straipsniai turi įtakos formuojant nuomonę, 6 tiriamieji pasirinko atsakymą „ne“, t. y. įtakos neturi, ir 3 respondentai pažymėjo, jog „nežino“. Respondentų nuomone, viena iš elektroninės žiniasklaidos rūšių – informaciniai naujienų portalai – daro įtaką formuojant skaitytojo nuomonę apie socialines grupes, reiškinius, situaciją šalyje.

Toliau respondentų buvo prašoma pasirinkti tik vieną socialinę grupę, apie kurią, jų nuomone, daugiausia straipsnių lietuviškuose internetiniuose naujienų portaluose (žr. 1 pav.). 28 apklaustieji mano, jog daugiausia informacijos apie „alkoholį ir kitas svaiginamąsias medžiagas vartojančius asmenis“. Po 19 apklaustųjų pasirinko dvi socialines grupes „problemines šeimas“ ir „emigrantus“. Apie „nuteistuosius asmenis ir/arba grįžusius iš įkalinimo vietų“ straipsnių aptinka 13 apklaustųjų. Dar viena grupė, apie kurią apklaustieji randa straipsnių naujienų portaluose, „bedarbiai“, šį atsakymą pasirinko 9 respondentai. Vienas asmuo pažymėjo, jog portaluose gausu straipsnių apie „tautines mažumas“. Nė vienas tiriamasis nemano, jog naujienų portaluose yra dažni straipsniai apie „neįgaliuosius“ ir „benamius“. Taip pat neįrašytas joks kitas variantas specialiai tam paliktoje vietoje.

1 pav. Socialinės grupės, apie kurias respondentai randa daugiausiai straipsnių informaciniuose portaluose

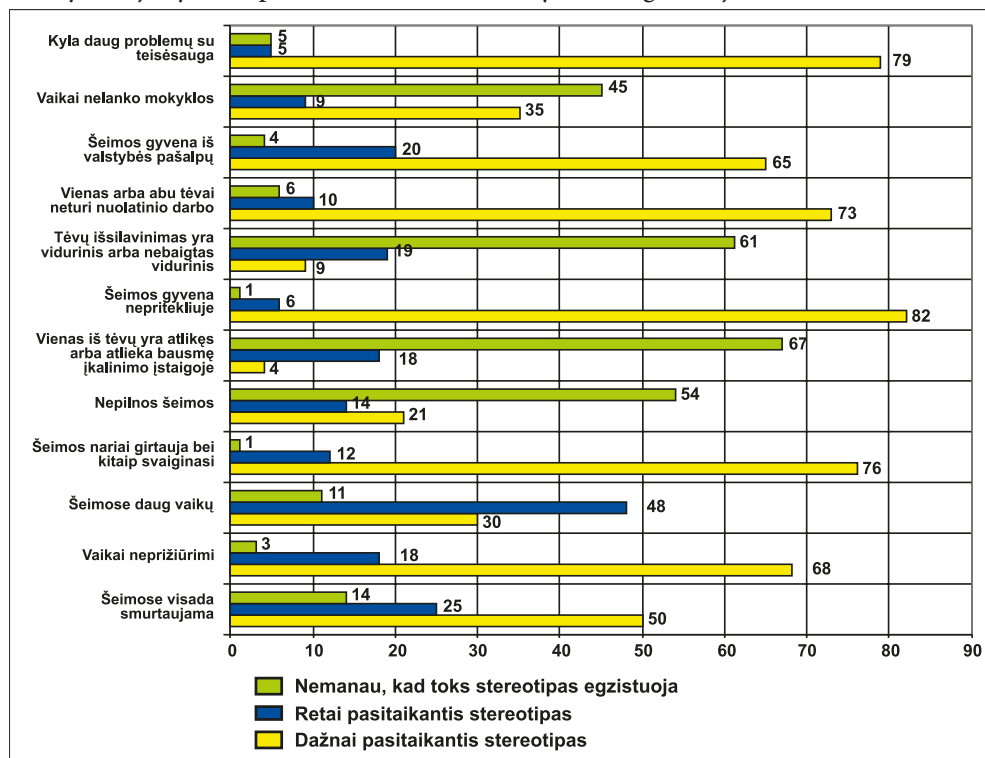
Fig. 1. Social groups, about which respondents find publications in e-media most frequently

Kaip matome, probleminės šeimos yra antroji pagal dažnumą grupė, apie kurią respondentai gauna informacijos naujienų portaluose. Tyrime buvo siekiama išsiaiškinti respondentų požiūrį, kokią nuomonę apie problemines šeimas formuoja internetiniai naujienų portalai. Paprašius tiriamųjų pažymėti vieną iš galimų atsakymų 67 respondentai nurodė, jog yra formuojama „neigiama nuomonė“, 20 tiriamųjų mano,

jog internetiniai naujienų portalai apie problemines šeimas „jokios nuomonės neformuoja“, 2 respondentai nurodė, jog yra formuojama „teigiama nuomonė“.

Respondentų buvo klausiami, ar informaciniuose portaluose pateikiami straipsniai apie problemines šeimas kuria stereotipus visuomenėje. 68 respondentai pasirinko atsakymą „taip“, t. y. naujienų portaluose publikuojami straipsniai kuria stereotipus apie problemines šeimas, 14 respondentų pasirinko atsakymą „ne“, jų nuomone, stereotipai nekuriami, ir 7 tiriamieji nurodė, jog negali atsakyti, t. y. „nežino“. Gauti atsakymai leidžia daryti prielaidą, jog informaciniai naujienų portalai, respondentų nuomone, kuria stereotipus apie problemines šeimas.

Respondentams buvo pateiktas stereotipus atspindinčių teiginių sąrašas ir klausta, kurie, jų nuomone, pasitaiko dažniausiai internetiniuose naujienų portaluose (žr. 2 pav.). Dažniausiai pasitaikantys stereotipai, respondentų nuomone, yra: „probleminės šeimos gyvena nepritekliuje“ – 82 atsakymai, „kyla daug problemų su teisėsauga“ – 79 atsakymai, „šeimos nariai girtauja ir kitaip svaiginasi“ – 76 atsakymai, „vienas arba abu tėvai neturi nuolatinio darbo“ – 73 atsakymai, „vaikai yra neprižiūrimi“ – 68 atsakymai. Retai randami stereotipai: „šeimose daug vaikų“ – 48 atsakymai, „šeimose smurtaujama“ – 25 atsakymai, „šeimose gyvena iš valstybės pašalpų“ – 20 atsakymai. Respondentų nepritaria nuomonei, jog stereotipai, kad „vienas iš tėvų yra atlikęs ar atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje“ – 67 atsakymai, „tėvų išsilavinimas yra vidurinis arba nebaigtas vidurinis“ – 61 atsakymas, jos yra „nepilnos šeimos“ – 54 atsakymai – egzistuoja.

2 pav. Probleminių šeimų stereotipų dažnumas informaciniuose portaluose
Fig. 2. Frequency of stereotypes of families at risk in e-media

Respondentų pateikti atsakymai leidžia daryti prielaidą, kad publikacijose akcentuojami ir skaitytojų greičiau fiksuojami tie teiginiai, kuriuos lengviau galima pastebėti socialiaame gyvenime: skurdas, alkoholio vartojimas, teisiniai pažeidimai, tuo tarpu sunkiau pastebimi faktai, tokie kaip išsilavinimas, įkalinimas, nefiksuojami kaip stereotipus formuojantys teiginiai. Antrajame tyrimo etape siekta atskleisti, kokie stereotipus formuojantys teiginiai randamai naujienų portale „delfi.lt“ ir ar jie sutampa su anketinės apklausos metu rasta duomenimis.

Stereotipus formuojantys teiginiai apie problemines šeimas naujienų portalo „delfi.lt“ publikacijose

Anketinė apklausa atskleidė, kokie stereotipai apie problemines šeimas, respondentų nuomone, pasitaiko dažniausiai internetiniuose naujienų portaluose. Informaciniame portale „delfi.lt“ buvo ieškoma tų pačių stereotipų, kurie buvo pateikti respondentams anketinės apklausos metu (žr. 1 lentelę). Susumavus duomenis paaiškėjo, kad 82 respondentai teigia, jog dažniausias stereotipas yra – „šeimos gyvena nepritekluje“, tačiau analizuojant publikacijas buvo rasti 2 rašiniai. Tiriamųjų nuomone, antras pagal populiarumą stereotipas – „kyla daug problemų su teisėsauga“ (79 respondantai), tačiau analizuojamoje publikacijose nebuvo rasta straipsnių, kur egzistuočių minėtas stereotipas apie problemines šeimas. Dažniausiai – 22 rašiniuose – minima, kad „šeimose visada smurtaujama“, anketinėje apklausoje 50 respondentų pritaria, kad šis stereotipas egzistuoja (septintas pagal dažnumą). Analizuojant publikacijas, be jau minėto stereotipo „kyla daug problemų su teisėsauga“, taip pat nebuvo rasta šių: „šeimos gyvena iš valstybės pašalpų“ (65 respondantai mano, kad jis egzistuoja, 6 pagal populiarumą), „vaikai nelanko mokyklos“ (35 tiriamieji įsitikinę, kad stereotipas egzistuoja, 8 pagal populiarumą).

1 lentelė. Respondentų nuomonės ir publikacijų pasiskirstymas pagal stereotipus

Table 1. Distribution of respondents' opinion and publications

Eil. nr.	Stereotipas	Respondentų vertinimas pagal stereotipo populiarumą	Publikacijų, kuriose minimas stereotipas, skaičius
1.	Šeimos gyvena nepritekluje	82	2
2.	Kyla daug problemų su teisėsauga	79	0
3.	Šeimos nariai girtauja bei kitaip svaiginasi	76	15
4.	Vienas arba abu tėvai neturi nuolatinio darbo	73	2
5.	Vaikai neprižiūrimi	68	5
6.	Šeimos gyvena iš valstybės pašalpų	65	0
7.	Šeimose visada smurtaujama	50	22
8.	Vaikai nelanko mokyklos	35	0
9.	Šeimose daug vaikų	30	2
10.	Nepilnos šeimos	21	2

11.	Tėvų išsilavinimas yra vidurinis arba nebaigtas vidurinis	9	1
12.	Vienas iš tėvų yra atlikęs arba atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje	4	1

Ne visi stereotipai, kuriuos respondentai įvardijo kaip dažniausiai pasitaikančius internetiniuose naujienų portaluose buvo rasti rašiniuose informaciniame naujienų portale „delfi.lt“. Iš dalies tai galima paaiškinti tuo, jog analizuotos tik vieno mėnesio publikacijos ir tik viename portale, tačiau iš kitos pusės, tiek respondentų minėti, tiek publikacijose rasti stereotipus formuojantys teiginiai dažniau siejasi su lengvai pastebimomis socialiniai grupei priskiriamomis charakteristikomis, kas akivaizdžiai iliustruoja stereotipų formavimo suliginimo etapą. Norint atskleisti antrąjį – sustiprinimo, etapą, tikslingą detaliau analizuoti publikacijų, kuriose aptinkami stereotipus formuojantys teiginiai, turinį.

Atliekant turinio analizę 27 straipsniuose apie problemines šeimas, dažniausiai aptinkama daugiau nei vienas stereotipus formuojantis teiginys apie šią socialinę grupę. Publikacijų, kuriose galima rasti tik vieną stereotipą, 7. Dažniausiai pasitaikanti stereotipų kombinacija: smurtas šeimose ir girtavimas bei kitoks svaiginimasis. Tokių publikacijų buvo rasta 14. Atvejų, kada šeimos smurtautojas yra neblaivus, pasitaiko dažnai, pvz., „Sūnų smaugęs ir spyręs žmonai į koją su neužgijusia po operacijos žaizda – abiem sukėlęs didelį skausmą, smurtautojas per dvi dienas sulaukė bausmės – jam vieneriems metams apribota laisvė, uždrausta lankytis pas nukentėjusius šeimos narius“ (Namuose smurtaujantys girtuokliai teisiami pagreitinto proceso tvarka, 2012 m. sausio 19 d.), „kiti tvirtino, kad pasigėręs jis ją mušdavo, jog apie tai pasakojo telefonu, tačiau bičiulės mėlynės ant jos veido nematė, tik pastebėjo, kad akys atrode neįprastai“ (Galvosūkis teismui: susituokę ar ne? 2012 m. sausio 18 d.). Remiantis statistika, dažniausiai šeimose smurtauja vyrai, tačiau pasitaiko pavienių atvejų, kai jie tampa aukomis. Toks atvejis aprašomas publikacijoje „Moteris su peiliu rankoje grasino papjauti savo vyrą“ (2012 m. vasario 12 d.), kurioje teigiama, kad „neblaivi 57 metų sutuoktinė panaudojo psichologinį ir fizinį smurtą prieš jį, t. y. virtuvėje paėmė peilį ir grasino, kad papjaus“. Analizuojant publikacijas paaiškėjo, jog smurtaujama ne tik prieš sutuoktinius ar gyvenimo draugus, neretai nukenčia ir vaikai: „ (...) neblaivus vyras konflikto metu pastūmė savo sūnų, kuris atsitrenkė galva į lovos medinį atlošą (Utenoje nuo tėvo nukentėjo vos metukų sulaukęs mažylis, 2012 m. vasario 9 d.), „Būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, pasinaudodamas bejėgiška mažametės nukentėjusiosios būkle, grasindamas ją išvyti iš namų ir tokiu būdu atimdamas galimybę jai priešintis, ne kartą seksualiai išnaudojo savo sugyventinės aštuonmetę dukrą bei ją nesunkiai sužalojo“ (Klaipėdietis seksualiai išnaudojo sugyventinės dukrą, 2012 m. vasario 13 d.).

Dar viena stereotipus formuojančių teiginių kombinacija, kurią buvo galima aptikti 11 rašinių, tai smurtas prieš vaikus ir jų nepriežiūra, pvz., „kėdainietė namuose sumušė savo 7-metę dukrą, suduodama su diržu smūgius į įvairias kūno vietas. Vėliau mergaitę išvarė iš namų. Ji buvo rasta namo laiptinėje“ (Motina septynmetę primušė diržu ir naktį išvarė iš namų, 2012 m. vasario 2 d.), „apie sumuštus vaikus policija

pranešimą gavo apie 18 val. – bendruoju pagalbos telefonu paskambinęs verkiantis berniukas pasakė, kad namuose siautėja girta motina su tėvu. Paaiškęjo, kad smurtą patyrė 16 ir 9 metų mergaitės bei 11 metų berniukas. Jie skundėsi, kad juos sumušė motina ir 44 metų vyras (jis yra dviejų jaunesniųjų vaikų tėvas)“ (Vaikų košmaras namuose: neiškentę motinos patyčių vaikai išsikvietė policiją, 2012 m. vasario 8 d.). Šioje publikacijoje, be dviejų stereotipų: šeimose smurtaujama ir vartojamas alkoholis bei kitaip svaiginamasi, aptinkamas ir trečias stereotipas, t. y. šeimose daug vaikų – „šeima, kurioje iš viso auga šeši vaikai, yra priskirta socialinės rizikos šeimoms, ją stebėdavo socialiniai darbuotojai“ (t. p).

Anketinės apklausos ir turinio analizės duomenys rodo, kad elektroninėje žiniasklaidoje (internetiniuose naujienų portaluose) pateikiama informacija kuria stereotipus apie problemines šeimas. Anketinės apklausos metu respondentai pripažino, kad informaciniai naujienų portalai ne šiaip pateikia informaciją, bet ir formuoja neigiamą nuomonę apie problemines šeimas. Remiantis V. Pruskumi (2008), taip pereinami sulyginimo ir sustiprinimo etapai, vedantys prie stereotipų formavimosi. Nors, kaip minėta anksčiau, vienos nuomonės apie priežastis, lemiančias paprasto teiginio virtimą stereotipu, nėra, tačiau atlikta turinio analizė leidžia daryti prielaidą, jog paprastam teiginiui pridendant vertinamąjį aspektą, pvz.: „sukėlęs didelį skausmą“, „pasinaudodamas bejėgiška būkle“, „vaikų košmaras namuose“, prisidedama prie stereotipų kūrimo. Skirtingose publikacijose pasikartojantys asmens ar įvykio apibūdinimai iliustruoja V. Pruskaus (2008) apibūdintus sulyginimo ir sustiprinimo etapus, kai sudėtingas reiškinys suvedamas į keletą požymių (pvz., neblaivus, apsvaigęs, smurtautojas) ir tiems požymiams suteikiamas didelis reikšmingumas. Nors teiginys, kad visa vieno mėnesio publikacijose pateikta interpretuojama informacija formuoja stereotipus, yra supaprastintas, tačiau šiame straipsnyje pateikta duomenų analizė patvirtina ankstesnių tyrimų duomenis apie žiniasklaidos, taip pat ir elektroninės, galią apibūdinant socialines grupes per stereotipus formuojančius teiginius.

IŠVADOS

Teiginiai perėję tam tikrus virsmo etapus tampa stereotipais ir daro įtaką įvairioms socialinėms grupėms. Probleminės šeimos, dar vadinamos socialinės rizikos šeimomis, yra viena iš socialinių grupių, apie kurią randama gausi informacija elektroninės žiniasklaidos priemonėse.

Anketinė apklausa atskleidė respondentų nuomonę, kad informaciniuose portaluose pateikiamos publikacijos kuria stereotipus apie problemines šeimas. Respondentai informaciniuose naujienų portaluose dažniausiai randa šiuos stereotipus: „šeimos gyvena nepritekliuje“, „kyla daug problemų su teisėsauga“, „šeimos nariai girtauja bei kitaip svaiginasi“, „vienas arba abu tėvai neturi nuolatinio darbo“ ir „vaikai neprižiūrimi“. Išanalizavus informacinio naujienų portalo „delfi.lt“ mėnesio publikacijas paaiškęjo, jog iš 1217 rašinių 27 rašoma apie problemines šeimas. Šiuose straipsniuose

buvo identifikuoti tokie dažniausiai randami stereotipai: „šeimose visada smurtaujama“, „šeimos nariai girtauja bei kitaip svaiginasi“ ir „vaikai neprižiūrimi“.

Tyrimas atskleidė, jog respondentų išsakyta nuomonė anketinės apklausos metu iš dalies sutampa su informaciniame naujienų portale „delfi.lt“ pateiktų publikacijų turiniu. Respondentai kaip dažniausius stereotipus nurodė „šeimos gyvena nepritekliuje“ ir „kyla daug problemų su teisėsauga“, o turinio analizė atskleidė, jog dažniausi stereotipai – „šeimose visada smurtaujama“ ir „šeimos nariai girtauja bei kitaip svaiginasi“. Abiejų tyrimų metu gautų duomenų analizė atskleidė, kad internetiniuose naujienų portaluose pateikiama informacija pereina visu tris stereotipų formavimo proceso etapus ir patvirtina ankstesnius duomenis apie žiniasklaidos įtaką formuojant visuomenės nuomonę.

LITERATŪRA

- Balčytienė, A. *Žiniasklaidos sistemos transformacijos procesai demokratinėje Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Socialiniai mokslai: sociologija. Kaunas: VDU leidykla, 2009.
- Giddens, A. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000. – 315 p.
- Küng, L. et al. *The Internet and the Mass Media*. London: Sage Publications Ltd, 2008. – 200 p.
- Leliūgienė, I. *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinytas*. Kaunas: Technologija, 2002. – 348 p.
- Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. sausio 19 d.). [žiūrėta 2012-05-10]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=>
- Livingstone, S.; Lievrouw, L.A *New Media – USA: University of California*, 2009. – 1504 p.
- Pruskus, V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sandara, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2007. – 240 p.
- Pruskus, V. Gandų klasifikavimo problema: kultūrinių gandų ypatumai. *Santalka. Filosofija*. 2008, 16(1): 70–79.
- Sparks, C. *Globalization, Development and the Mass Media*. London: Sage Publications Ltd, 2007. – 264 p.
- Matkevičienė, R. Elektroninės žiniasklaidos diskurse egzistuojantys stereotipai: kokią šeimą rodo Lietuvos televizija. *Klėja*. 2003, 1(5).
- Mikulionienė, S.; Petkevičienė, D. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės. *Socialinis darbas*. 2006, 5 (1): 38–49.
- Pivorienė, J. Vaiko, kaip viešosios informacijos objekto, vaizdavimas internetinėje žiniasklaidoje. *Socialinis darbas*. 2009, 8 (2): 44–50.
- Pivorienė, J.; Večerskytė, J. Socialinio darbo įvaizdis interneto svetainėse. *Socialinis darbas*. 2005, 4 (2): 132–141.
- Stonkienė, M. Vyraujantys šeimos modeliai ir socialiniai lyčių stereotipai Lietuvos žurnaluose, skirtuose paaugliams. *Klėja*. 2003, 1(5).
- Ulfkotte, U. *Taip meluoja žurnalistai*. Vilnius: Mintis, 2003. – 276 p.
- Wilcox, D. L. et al. *Ryšiai su visuomene*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2007. – 496 p.

STEREOTYPES OF FAMILIES AT RISK IN ELECTRONIC MASS MEDIA

Assoc. Prof. Dr. Jolanta Pivorienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Giedrė Bilbokaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Families at risk face many problems. Public opinion about these families usually is formed by mass media which not only provides information, but rather interprets social reality through information. Mass media is a strong tool in forming stereotypes which prevent some social groups from equal participation in mainstream society. By definition, stereotypes are statements that proceed specific stages and influence the stereotyped objects. Families at risk are one of the most vulnerable groups sensitive to the negative influence of stereotypes.

The aim of the article is to find out what stereotypes about families at risk are formed by e-media in Lithuania. Two data collecting techniques were used. At the first stage a survey of public opinion was done. At the second stage—content analysis was used for the texts in e-media.

Survey data revealed the respondents' opinion that e-media forms public opinion in general, and negatively affects specific social groups. Families at risk were in the second place among the social groups which are stereotyped in e-media. According to respondents, the most often prevailing stereotypes in e-media are: "families live in poverty," "have legal problems," "members of the family use alcohol and other drugs," "one or both parents are unemployed," "children are neglected." The most often used stereotypes in the texts of e-media are: "there is violence in the families," "members of the family use alcohol and other drugs," "children are neglected." Content analysis allowed finding out a combination of stereotypes in the e-media texts: usually more than one stereotypical statement is found in the same text.

Quantitative and qualitative data analysis showed that information about families at risk in e-media proceeds three stages of stereotyping: levelling by separating specific traits from the object; strengthening by emphasising only these traits and neglecting others; assimilation by providing accumulating info of the stereotyped object. Thus e-media forms negative stereotypes about families at risk, which affects the position of this social group in mainstream society.

Keywords: families at risk, e-media, stereotype